

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Колб Олександр Григорович

УДК 343.8

**УСТАНОВА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
МВС України

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **ДЖУЖА Олександр Миколайович**, Київський національний університет внутрішніх справ, проректор з наукової роботи

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **ФРІС Павло Львович**, Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ, професор кафедри кримінального права та кримінології;

доктор юридичних наук, доцент **БОГАТИРЬОВ Іван Григорович**, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, завідувачий кафедри кримінально-правових дисциплін;

доктор юридичних наук, професор **МЕРКУЛОВА Валентина Олександрівна** Одеський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, заступник начальника

Захист відбудеться “28” листопада 2007 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 в Київському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ–35, пл. Солом’янська, 1

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету внутрішніх справ України за адресою: 03035, м. Київ–35, пл. Солом’янська, 1

Автореферат розісланий “15” жовтня 2007 року

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.В. Лошицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Удосконалення кримінально-виконавчого законодавства, що обумовлено необхідністю демократизації та гуманізації порядку відбування кримінальних покарань, приведення норм Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) відповідно до положень Конституції України та міжнародно-правових стандартів є важливою складовою частиною провадження правової реформи в Україні та поступового перетворення кримінально-виконавчого закону в реальний механізм охорони й захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, суспільства й держави загалом. Особливо актуальною ця проблема є у зв'язку з необхідністю реалізації установами виконання покарань (УВП) такого елементу мети кримінального покарання, що зазначений у ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) України, як запобігання вчиненню злочинів засудженими. Як свідчить практика, щорічно в УВП учиняється до 400 таких злочинів і ця тенденція існує і нині.

Не менш важливим поставлене завдання є і в контексті організації заходів щодо боротьби з так званою рецидивною злочинністю в Україні, яка в загальній структурі злочинів становить 17–18 % щорічно. Значне місце серед цієї категорії осіб посідають засуджені, які були звільнені з УВП і до зняття або погашення судимості вчинили нові злочини (до 15–20 %). Таке становище склалося через низку обставин, що негативно впливають на стан протидії рецидивній злочинності силами, методами й засобами державних органів і громадських формувань, а саме:

– досі в Україні відсутня концепція (доктрина, програма тощо) щодо виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі та розширення видів, меж і можливостей альтернативних до нього покарань, основу якої мають становити такі засоби впливу на особу засудженого, які б унеможливили вчинення ним злочинів як в умовах УВП, так і після звільнення з неї;

– закріпивши у чинних КК (ст. 50) та КВК України (ст. 1) завдання щодо запобігання вчиненню нових злочинів засудженими, законодавець не створив правових умов його реалізації: дотепер не прийнятий Закон України “Про профілактику злочинів”; у КВК відсутні як окремі норми, так і глави, розділи, які б регулювали суспільні відносини з цих питань;

– наукові розробки, що присвячені проблемам боротьби з рецидивною злочинністю, були спрямовані переважно на вивчення механізмів злочинної поведінки, яка досліджується на стадіях дізнання, досудового слідства та судового розгляду кримінальної справи (ст. 23–23-2 КПК України). Водночас ці дослідження не охоплювали специфіки злочинних виявів під час відбування покарання в УВП.

З огляду на вищезазначене, цілком очевидним є висновок про те, що без вирішення цих та інших проблем, вироблення й обґрунтування нової кримінально-виконавчої і кримінологічної політики вивести на більш високий рівень виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі та

досягнення його мети, зокрема щодо запобігання новим злочинам з боку засуджених, є вкрай складним завданням.

У роботах багатьох російських юристів, зокрема, Ю.М. Антоняна, М.М. Бабаєва, В.В. Гульдана, О.І. Гурова, Л.М. Давиденка, С.І. Дементьєва, А.І. Долгової, В.А. Елеонського, І.І. Карпеця, С.Я. Лебедева, В.В. Лунєєва, Ф.С. Марукова, М.П. Мелентьєва, Г.М. Міньковського, О.С. Міхліна, О.Є. Наташева, І.С. Ноя, А.С. Ременсона, О.В. Старкова, М.О. Стручкова, В.М. Утевського, Г.Ф. Хохрякова, М.Д. Шаргородського, І.В. Шмарова, приділялась значна увага питанням профілактики злочинів в місцях позбавлення волі.

У сучасній Україні в окремих теоретичних і прикладних дослідженнях до вказаної проблеми зверталися, зокрема, Л.В. Багрій-Шахматов, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, П.А. Воробей, В.В. Голіна, В.О. Глушков, В.К. Гришук, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, М.В. Костицький, І.П. Лановенко, С.Ю. Лукашевич, М.І. Мельник, В.О. Меркулова, В.А. Мисливий, П.П. Михайленко, А.А. Музика, В.І. Осадчий, М.І. Панов, В.П. Петков, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, В.Я. Тацій, В.М. Трубніков, В.П. Тихий, В.О. Туляков, І.К. Туркевич, П.Л. Фріс, В.І. Шакур, С.С. Яценко та ін.

Водночас УВП, як суб'єкт запобігання злочинам, комплексно науковцями не вивчалась: брались до уваги або фрагментарні аспекти діяльності цієї державної структури або проблеми виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі. Сьогодні реформування Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України та приведення її до кращих світових стандартів висуває вимоги щодо глибокого наукового аналізу виявів злочинності, які існують в умовах ізоляції особи від суспільства, а також вироблення заходів із запобігання вчиненню нових злочинів засудженими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний з основними положеннями Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 рр., затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376, Програми подальшого реформування та державної підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 167, Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767. Ураховуючи потреби в розвитку теорії кримінально-виконавчого права, тема дисертаційного дослідження була затверджена рішенням вченої ради Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 26 квітня 2002 р.) і зареєстрована в Управлінні координації та плануванні наукових досліджень Академії правових наук України.

Дослідження виконувалось відповідно до теми наукових досліджень кафедри кримінального права і процесу “Актуальні питання реформування

кримінально-виконавчої системи України” (протокол № 16 від 19 квітня 2002 р.), і включалося Академією правових наук України до щорічних комплексних планів досліджень Координаційного бюро з проблем криминології (2002–2007 рр.).

Тема дослідження відповідає тематиці фундаментальних та прикладних досліджень навчальних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ України (МВС) на період 1995–2005 рр. (п. 2.4.9 Рішення Колегії МВС України від 28 лютого 1995 р. № 4км/2. Проведення даного дослідження включено до планів науково-дослідних робіт кафедри криминології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ на 2005–2007 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення цілісної концепції запобігання злочинам в УВП, розробка в її межах оптимальної моделі системи норм КВК та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в галузі боротьби з рецидивною злочинністю та становлять їх зміст, і вироблення на цій основі пропозицій щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети автором вирішувалися такі основні завдання:

- через глибоке вивчення існуючих теоретичних підходів щодо виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі обґрунтувати необхідність розширення та впровадження альтернативних покарань і підвищення рівня загальної та індивідуальної профілактики злочинів в УВП;

- дослідити можливості основних засобів виправлення та ресоціалізації в організації протидії злочинності в УВП та довести системний характер їх впливу на засуджених, у тому числі у галузі запобігання злочинам у місцях позбавлення волі;

- обґрунтувати діалектичний взаємозв'язок кари, як елемента мети кримінального покарання, і превентивної функції кримінально-виконавчого законодавства та необхідність підвищення ролі УВП у механізмі захисту особи, суспільства і держави від злочинних посягань;

- визначити основні проблеми, що виникають під час реалізації УВП запобіжних функцій у сфері боротьби зі злочинністю, та запропонувати обґрунтовані шляхи їх подолання;

- встановити рівень ефективності впливу класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розміщення в УВП на стан профілактики злочинів, довести необхідність їх удосконалення;

- розробити концептуальні теоретико-практичні засади підвищення рівня добору підготовки та діяльності персоналу колоній у галузі запобігання злочинам;

- для організації належної протидії виявам злочинності в УВП концептуально визначитись зі змістом поняття “злочинність у місцях позбавлення волі”;

- з метою встановлення закономірностей розвитку злочинності в УВП та розробки науково обґрунтованих пропозицій по суті всебічно вивчити її

кількісно-якісні показники за 1997–2007 рр., вплив на стан правопорядку та ефективність виконання покарання у виді позбавлення волі;

- для розробки комплексу заходів щодо профілактики злочинів в УВП здійснити аналіз причин і умов їх вчинення у місцях позбавлення волі, обґрунтувати їх діалектичний зв'язок із загальними детермінантами злочинності в Україні;

- встановити роль жертв у механізмі злочинності в УВП та обґрунтувати необхідність і шляхи підвищення ролі віктимологічної профілактики у місцях позбавлення волі;

- на основі всебічного аналізу нормативно-правових джерел з питань профілактики злочинів, оперативно-розшукової діяльності (ОРД), взаємодії суб'єктів профілактики та інформаційного забезпечення цього процесу визначити неврегульовані та суперечливі аспекти зазначеної діяльності, довести необхідність і запропонувати низку змін та доповнень до чинного законодавства України й підзаконних нормативних актів;

- розробити організаційно-тактичні засади запобігання злочинам в УВП шляхом удосконалення та більш ефективного використання можливостей організаційної системи їх служб і підрозділів, підвищення рівня аналізу та прогнозування основних виявів і характеристик злочинності в місцях позбавлення волі, комплексного та індивідуального планування заходів щодо її профілактики.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочинів в УВП та застосуванням заходів щодо їх запобігання.

Предмет дослідження – УВП як суб'єкт запобігання злочинам та її соціально-правова характеристика.

Методи дослідження обрані з урахуванням його теми, мети та завдань. Методологічну основу становлять положення та висновки загальної теорії пізнання. У дисертації використано також праці з проблем філософії, соціології, психології, теорії держави та права, кримінології, кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права. З урахуванням комплексного підходу до вирішення кримінально-виконавчих проблем, у роботі були використані такі методи пізнання: діалектичний, формально-логічний, історичний, соціологічний, порівняльно-правовий, системно-структурний та статистичні.

Зокрема, історичний метод дозволив показати генезис розвитку кримінально-правових явищ і процесів в УВП, що мали місце як в умовах дії норм Виправно-трудоного кодексу України (ВТК), так і КВК України, який набрав чинності з 1 січня 2004 р.

Використання соціологічних та статистичних методів дало можливість проаналізувати правозастосовну практику та думки як працівників УВП й інших правоохоронних органів, так й осіб, які прямо не причетні до виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі та до діяльності в галузі запобігання злочинам. Усього автором дисертації було проанкетовано та опитано

більше 2000 респондентів та вивчено 2500 архівних кримінальних справ. Це дало можливість додатково обґрунтувати окремі положення запропонованої в роботі концепції виконання кримінальних покарань.

Формально-логічний метод дозволив виявити загальну тенденцію законодавства щодо охорони вказаної категорії правовідносин, а також внести конкретні пропозиції з удосконалення правових норм, з огляду на їх відповідність міжнародним вимогам і стандартам у галузі виконання покарання у виді позбавлення волі та запобігання злочинам в УВП.

Метод порівняльного аналізу дав можливість співставити положення чинного КВК України, кримінально-виконавчого законодавства окремих зарубіжних держав та низки міжнародно-правових актів і взяти до уваги їх позитивний досвід при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Під час дослідження були застосовані й інші методи пізнання правових явищ і процесів (діалектичний – для встановлення правової природи діяльності УВП щодо запобігання злочинам, її взаємообумовленості та взаємозв'язку з політикою боротьби зі злочинами в Україні загалом; системно-структурний – для визначення місця і ролі УВП у системі суб'єктів запобігання злочинам та ін.).

Висновки і пропозиції автора ґрунтуються на матеріалах вивчення особових справ та архівних кримінальних справ 2500 засуджених, які вчинили злочини в УВП під час відбування покарання; результатах опитування цих осіб та 250 працівників правоохоронних органів (персоналу ДКВС, працівників органів внутрішніх справ (ОВС) та ін.), 2000 інших респондентів з питань діяльності органів й УВП.

Емпіричну базу дослідження також становлять дані державної статистики, матеріали Верховного Суду, Генеральної прокуратури, МВС, Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП) і результати використання конкретно-соціологічних досліджень специфіки об'єкта та предмета цієї роботи.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням щодо проблем запобігання злочинам в УВП. У роботі висунуто та обґрунтовано низку нових у концептуальному плані та важливих для юридичної практики положень, які виносяться на захист, а саме:

Уперше:

- установа виконання покарань розглядається не тільки як державний орган виконання покарань, але і як суб'єкт запобігання злочинам. Такий висновок ґрунтується на законодавчо визначених завданнях і меті кримінального покарання (ст. 1, 50 КК та ст. 1 КВК України) і на стані, структурі та динаміці злочинності в УВП. При цьому дві зазначені функції пропонуються автором визнати рівноцінними у змісті діяльності персоналу колоній та критеріями оцінки їх роботи;

- по-новому обґрунтовується природа такої ознаки злочину, як суспільна небезпека, суб'єкт якого має бути постійним та безперервним об'єктом

оперативно-профілактичного впливу з боку державних органів і громадських організацій або окремих громадян від стадії готування до вчинення злочину до моменту погашення або зняття судимості з особи – за схемою: “підозрюваний – обвинувачений – підсудний – засуджений – підозрюваний”. Необхідність здійснення такої діяльності обумовлена, зокрема, високим рівнем рецидивної злочинності з боку звільнених з УВП осіб, а також іншими посткримінальними явищами і процесами, а саме: щодо 20 % засуджених, які звільняються з колоній, встановлюється адміністративний нагляд; майже 30 % звільнених з колоній осіб не прибувають до вибраного місця проживання та випадають на невизначений період з поля зору правоохоронних органів; така ж кількість засуджених після звільнення з УВП залишається безробітною (через низькі заробітки на тих робочих місцях, що пропонують у центрах зайнятості, непрестижні професії, відсутність бажання працювати тощо). Усе це свідчить про низький рівень ефективності індивідуально-профілактичного впливу на особу засудженого, що здійснюється в умовах УВП;

- здійснений всебічний аналіз сучасних вітчизняних теоретичних підходів щодо виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі з моменту прийняття КВК України, на основі якого обґрунтована методологічна засада для реалізації основних завдань кримінально-виконавчого законодавства на більш високому рівні, що має забезпечити максимальну ефективність зусиль держави і суспільства в досягненні мети кримінального покарання. Це пропонується здійснити шляхом як удосконалення чинного КВК України (доповнення главою “Виконання завдань щодо запобігання злочинам”, в якому закріпити поняття, зміст, принципи, об’єкти профілактичного впливу, межі правообмежень тощо), так і більш раціонального використання існуючих можливостей ДКВС України (реорганізація структури служб і відділів УВП та створення штабів і профілактичних служб колоній, підвищення рівня аналізу та прогнозування кримінологічної ситуації в УВП, комплексне та індивідуальне запобігання злочинам тощо);

- доведена необхідність створення в Україні єдиного координаційного органу з питань запобігання злочинам (МВС України) та обґрунтовані шляхи підвищення рівня взаємодії суб’єктів цього виду діяльності. Такий висновок випливає з правового статусу ОВС, які спеціально створені в державі для боротьби зі злочинністю, і це є їх основним завданням, та з практики їх діяльності – більше 90 % кримінальних злочинів, що реєструються в Україні, розслідують ці державні структури;

- визначені та обґрунтовані ознаки спеціального суб’єкта злочину в УВП – засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі, у тому числі осіб, які залишені у слідчому ізоляторі для роботи з господарського обслуговування. Водночас у випадку співучасті у вчиненні злочинів такими суб’єктами можуть виступати й інші особи, які умисно разом із засудженими вчиняють злочини в УВП (персонал колоній, близькі родичі засудженого, інші особи, які прибувають на побачення, та ін.). Якщо ж ця категорія осіб вчиняє злочини в УВП без участі

засуджених, які відбувають покарання, то це не входить до поняття “злочинність у місцях позбавлення волі”, а отже, у відповідній звітності відображатись не повинна;

- обґрунтований діалектичний зв'язок видової (в УВП) та загальної (загалом в Україні) злочинності. Зокрема, встановлена залежність змін та спрямованості окремих злочинних посягань. Так, тенденція зменшення рівня злочинності, що намітилась в Україні з 1996 року, має місце і в УВП – кількість зареєстрованих злочинів, учинених засудженими, щорічно зменшується. Як і в загальній злочинності, у структурі злочинів, які реєструються в УВП, більшість становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини (вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження та ін.), злочини проти особи, власності тощо. Встановлена й інша залежність суб'єктів злочинів – це особи віком від 14 до 30 років; ті, які тривалий час не працювали та не навчались; злісні порушники встановлених правил поведінки та ін.

Набули подальшого розвитку:

- положення теорії кримінально-виконавчого права України, а саме: дано доктринальне тлумачення певних понять, категорій, термінів тощо, які пов'язані з регулюванням суспільних відносин, що виникають при здійсненні функцій із запобігання злочинам в УВП (злочинність у місцях позбавлення волі; порушення режиму тримання в УВП; соціальна справедливість покарання; основні засоби виправлення і ресоціалізації; сумлінна поведінка засудженого та сумлінне ставлення засудженого до праці; активна участь засудженого в роботі самодіяльних організацій, виконання-відбування покарання; засуджений, який став на шлях виправлення; загальна профілактика злочинів в УВП; малозначний проступок засудженого; структура злочинності в УВП; детермінанти злочинності у місцях позбавлення волі; особа злочинця; жертва злочину; взаємодія правоохоронних органів; координація діяльності; тяжкі наслідки злочину та ін.). У більш широкому змісті розтлумачено значення таких завдань УВП, як “вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів і правопорушень”, “надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД, допомоги в розкритті, припиненні та запобіганні злочинів”;

- пропозиції вчених і практиків щодо необхідності подальшого проведення судової реформи як основи гуманізації кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики України, підвищення рівня профілактики злочинів та ефективності виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі;

- теоретичні та практичні аспекти боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі, а саме: розширена кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються засудженими в УВП (у більш широкому змісті розглянуті стан, структура і динаміка цього виду злочинності (1997–2007 рр.), визначені закономірності розвитку даного явища (кількісно-якісна повторюваність злочинів у місцях позбавлення волі – 8400 випадків щорічно, більшість із яких пов'язана зі злісною непокорю засуджених адміністрації УВП (ст. 391 КК України);

залежність злочинної поведінки від пори року (весною та восени кількість злочинних виявів збільшується); дня тижня (переважна частина злочинів вчиняється у робочі дні);

- науково-практичні підходи з питань приведення чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України до кращих світових зразків, а також відповідності умов виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі міжнародним стандартам у цій сфері (зокрема, зменшення співвідношення персоналу УВП до засуджених до 1:2; закріплення на законодавчому рівні в Бюджетному кодексі України чіткої ставки державного фінансування ДКВС).

Удосконалено:

- теоретичні позиції щодо гармонізації норм Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Зокрема, пропонується уточнити зміст терміна “оперативна інформація”, під якою слід розуміти лише відомості, що обґрунтовано свідчать про готування, замах або вчинення злочину, які в установленому законом порядку знайшли своє підтвердження під час здійснення ОРД. Потребують видозмін і підстави здійснення цього виду діяльності, а саме: розширення приводів для здійснення ОРД відносно формально визначених категорій осіб в УВП (злочинних авторитетів, засуджених з так званим “низьким” статусом, осіб, які систематично протягом року вчиняли дисциплінарні проступки, та ін.);

- проект Закону України “Про профілактику злочинів” шляхом доповнення його нормами про суб’єкти запобігання злочинам (включення до цього переліку органів і УВП), об’єкти профілактичного впливу (всіх без винятку осіб, звільнених від відбування покарань (ст. 152 КВК України), до зняття або погашення судимості), про принципи превентивної діяльності та її межі;

- теоретичні розробки щодо необхідності видозмін Закону України “Про інформацію” (обґрунтовується потреба у розширенні меж збирання, поширення та використання інформації про засудженого відповідно до його правового статусу (ст. 7 КВК України), а саме: УВП мають право здійснювати таку діяльність у всіх сферах життєдіяльності особи, оскільки це обумовлено правовою природою застосування засобів виправлення і ресоціалізації та завданнями і метою кримінального покарання (ст. 1, 50 КВК України);

- окремі положення актів ДКВС України з питань виконання покарання у виді позбавлення волі. Зокрема, розроблений та впроваджений у практичну діяльність УВП проект Інструкції по розподілу засуджених по УВП різних рівнів безпеки; посадові вимоги до персоналу колоній; проект Концепції ДКВС про розвиток Державної кримінально-виконавчої служби України та ін.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження використані при доопрацюванні проекту КВК України та змін до Закону України “Про попереднє ув’язнення” (акт провадження Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 06-19/15-1115 від 19 липня 2005 р.), при формуванні методологічних засад реалізації положень Програми подальшого реформування та державної

підтримки кримінально-виконавчої системи на 2002–2005 рр., а також при підготовці низки відомчих нормативних актів ДДУПВП (акт впровадження № ІС-1917/ВБ від 10 листопада 2004 р.).

Крім цього, практичне значення сформульованих у роботі науково обґрунтованих положень, висновків, пропозицій і рекомендацій полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес:

а) у науково-дослідницькій сфері – як основа для подальшої розробки загальних проблем профілактики злочинів узагалі та особливостей боротьби зі злочинністю в УВП зокрема, а також як підґрунтя для кримінологічного вивчення окремих видів злочинів й обґрунтування теоретичних засад щодо організації координації діяльності суб'єктів профілактики злочинів;

б) у правотворчій сфері – як одне із джерел для розробки концептуальних положень кримінально-правової, кримінологічної та кримінально-виконавчої політики України, а також для підготовки нормативно-правових актів щодо запобігання злочинам, управління суб'єктами профілактики, удосконалення діяльності органів та УВП (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 06-19/14-1254 від 05 вересня 2005 р.; акт впровадження Центру Суддівських студій № 176 від 05 травня 2004 р.; акт впровадження Міністерства юстиції України № 22-52/341 від 19 березня 2007 р.);

в) у правоохоронній діяльності – як науково обґрунтовані заходи щодо удосконалення практики боротьби зі злочинністю як у державі загалом, так і на рівні місць позбавлення волі зокрема (акти про впровадження з 12 ОВС й УВП);

г) у навчальному процесі – як матеріали для підготовки підручників і навчальних посібників з курсів “Кримінологія”, “Кримінально-виконавче право України” та відповідних спецкурсів, а також як основа для викладання цих дисциплін і написання науково-дослідницьких робіт студентами юридичного профілю (акт впровадження в навчальний процес Волинського державного університету імені Лесі Українки № 1/1429 від 26 квітня 2005 р. та листи Міністерства освіти і науки № 2/859 від 01 червня 2000 р., № 14/182-287 від 09 лютого 2005 р., № 14/183-905 від 06 квітня 2006 р.);

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що виносяться на захист, є результатом самостійної роботи автора. Наукові ідеї та розробки, які належать співавторам опублікованих праць, у дисертаційному дослідженні не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та висновки дисертації були оприлюднені на дванадцяти науково-практичних конференціях, найбільш значимими з яких є такі: “Проблеми вдосконалення законодавства та практики його застосування з урахуванням прогнозу злочинності” (м. Луганськ, 20–21 травня 1999 р.); “Застосування Конституції України у захисті прав людини” (м. Київ, 19–21 травня 2000 р.); “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (м. Львів, 13–14 лютого 2003 р.); “Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального

законодавства)” (м. Львів, 4–5 квітня 2003 р.); “Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми” (м. Донецьк, 17–18 листопада 2006 р.); “Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення” (м. Львів, 13–15 квітня 2007 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 26 наукових статей у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, шість з яких – у співавторстві (особистий внесок здобувача – 50 %). Окремі питання роботи відображено в монографіях “Установа виконання покарань як суб’єкт профілактики злочинів” (м. Луцьк, 2006 р.), “Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі” (м. Луцьк, 2007 р.) та в навчальних посібниках “Кримінально-виконавче право України” (м. Луцьк, 2000 р. (у співавторстві, особистий внесок – 50 %); “Реформування органів і установ виконання покарань України: стан, тенденції, шляхи удосконалення” (м. Луцьк, 2005 р.); “Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі” (м. Луцьк, 2005 р.); “Загальні засади призначення кримінальних покарань в Україні” (м. Луцьк, 2006 (у співавторстві, особистий внесок – 50 %); “Криминологія: словник термінів, визначень і понять” (м. Луцьк, 2007 р. (у співавторстві, особистий внесок – 50 %).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, 19 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 512 сторінок, з яких основний текст дисертації – 390 сторінок, список використаних джерел – 54 сторінок (561 найменування), 7 додатків на 67 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** дисертації висвітлюється актуальність теми, дається загальна характеристика основних напрямів дослідження, розкривається їх зв’язок з науковими програмами, планами й темами, визначається мета дослідження, його завдання, формулюються основні теоретичні положення, що виносяться на захист, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, зазначається їх апробація та структура роботи.

Перший розділ “Законодавчі та теоретичні підходи щодо вирішення завдань запобігання злочинам в установах виконання покарань” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. “Реалізація кари як елемент превенції та захисту суспільства від злочинних посягань” присвячений з’ясуванню соціально-правової природи зазначеної складової мети покарання, що визначена у чинних КК і КВК України, її співвідношення з такими поняттями, як “встановлений порядок виконання покарання” та “режим у місцях позбавлення волі”. Автор доходить висновку про те, що зміст терміна “кара” є дещо ширшим від уживаних у теорії та на практиці зазначених вище понять, оскільки покарання (кара) передбачає не тільки режим правообмежень і відбування покарання в УВП, а й звуження

існуючих прав людини і громадянина, які лежать за межами виконання покарання у виді позбавлення волі (позбавлення права займатись певними видами діяльності, позбавлення військових (спеціальних) звань, чинів і рангів, конфіскація майна та ін.).

Тому, відповідно до правової природи кари, слід під час проведення заходів щодо запобігання злочинам в УВП більш ефективно застосовувати потенційні можливості цього елемента мети покарання. Для цього потрібно на рівні Кабінету Міністрів України затвердити Стандарти виконання покарання в УВП різних рівнів безпеки. Основні положення такого підходу викладені у проекті Концепції державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, у розробці якої брав участь дисертант у складі робочої групи ДДУПВП (2006 р.) та який входить до складу додатків дисертації.

У підрозділі 1.2. “Основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених як складові елементи діяльності щодо запобігання злочинам” розглядається роль та місце визначених у ст. 6 КВК України засобів впливу на особу (встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив) у системі заходів індивідуального запобігання злочинам в УВП.

Зважаючи на відсутність у нормативно-правових актах визначення поняття “основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених” й те, що воно має юридичне значення при встановленні передбачених законом правообмежень для осіб, які відбувають покарання в УВП, у тому числі відносно тих, стосовно яких здійснюються заходи індивідуального запобігання злочинам, дисертант запропонував власне тлумачення зазначеного терміна. Зокрема, під основними засобами виправлення та ресоціалізації слід розуміти закріплені в нормативно-правових актах форми впливу та особистість засудженого, напрями діяльності УВП та останнього, що забезпечують процес позитивних змін і свідоме відновлення особи в соціальному статусі повноправного члена суспільства. Основу змісту цього поняття становить єдність психічних процесів особи, що беруть участь в усвідомленні нею об’єктивного світу та свого власного буття.

Засіб виправлення – це система прийомів, знарядь і форм впливів, зазначених у законі, що застосовуються суб’єктами виконання покарань до засуджених для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації.

Автор роботи запропонував ст. 6 КВК України доповнити приміткою, у якій слід дати аутентичне тлумачення зазначених термінів. Для усунення інших прогалин дисертант пропонує у ст. 130 КВК України дати роз’яснення тих термінів, що стосуються профілактики злочинів в УВП (сумлінна поведінка засудженого; засуджений, який став на шлях виправлення; різні ступені виправлення тощо), зміст яких визначений у доктринальних джерелах і підзаконних нормативних актах – за аналогією.

У підрозділі 1.3. “Сучасні теоретичні погляди щодо виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі як основа для проведення

кримінологічної профілактики злочинів” автором проаналізовано деякі теоретичні підходи, що склались у зазначеному напрямку та які мають відповідний вплив на формування сьогоденної кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України, а саме: теоретичні позиції щодо “кари”; “каяття”; “виховання”; “виправлення”; “соціального збереження особистості засудженого”; “пенітенціарного права” та ін.

Незважаючи на деякі відмінності, ці теорії об’єднують те, що вони, насамперед, спрямовані на забезпечення безпечних умов функціонування засудженого в умовах його ізоляції від суспільства та приведення порядку виконання покарання у виді позбавлення волі до кращих міжнародних стандартів. Проте, знайшовши відображення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України, деякі теоретичні положення породили низку практичних проблем, що знижують як рівень ефективності виконання цього покарання, так і профілактики злочинів.

До них дисертант відніс: відсутність чітких критеріїв оцінювання діяльності УВП; орієнтування норм КК України на застосування крайніх заходів державного примусу до винної у вчиненні злочину особи (зокрема, 46,2 % санкцій Особливої частини КК України безальтернативно передбачають позбавлення волі як основний вид покарання); взаємозв’язок запобіжного заходу тримання під вартою з позбавленням волі (співвідношення 1:1) та ін. У зв’язку з цим, автор роботи дійшов висновку про те, що в таких умовах без перенесення зусиль, насамперед правоохоронних органів, з каральної на запобіжну практику боротьби зі злочинністю змінити існуюче в УВП становище щодо профілактики злочинів є вкрай складним завданням.

Розділ другий “Роль і місце установ виконання покарань у системі суб’єктів запобігання злочинам” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. “Запобіжні функції установ виконання покарань як суб’єктів профілактики злочинів та проблеми їх реалізації у сучасних умовах” розглядається зміст і правова природа такого елемента мети покарання, як профілактика злочинів. Дисертант вважає, що, закріпивши у чинних КК і КВК України цю функцію, законодавець не створив належних механізмів її реалізації. Для вирішення цієї проблеми пропонується КВК доповнити главою 19-1 “Запобігання злочинам в УВП”, у якій чітко визначити: поняття профілактики злочинів; об’єкти профілактичного впливу; принципи діяльності щодо запобігання вчиненню злочинів; соціально-правові наслідки постановки особи на профілактичний облік; суб’єкти запобігання злочинам в УВП, їх взаємодію з іншими правоохоронними органами тощо. Такий підхід дозволить привести діяльність персоналу колоній до вимог ст. 19, 63 Конституції України, відповідно до яких будь-які правообмеження щодо засуджених мають вводитись тільки на основі закону, а не відомчих нормативно-правових актів ДКВС, що здійснюється в умовах сьогодення функціонування цієї системи.

З огляду на це, УВП функціонально слід спрямувати на виконання лише тих завдань, що зазначені у ст. 50 КК України та ст. 1 КВК України. Питання щодо

посткримінальної поведінки осіб, звільнених з УВП, має вирішувати не ДКВС, а спеціально утворені державні органи (служби пробації, центри ресоціалізації тощо) та на добровільних засадах громадські організації, одним із статутних завдань яких є участь у цій діяльності.

У підрозділі 2.2. *“Класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розміщення в установах виконання покарання як кримінологічно значущі заходи соціального контролю над злочинністю”* розкриваються питання, що безпосередньо пов’язані з реалізацією принципу індивідуалізації покарання та забезпечення особистої безпеки засуджених, як складових елементів змісту кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України. Автор погоджується з тими вченими, які вважають, що передача від суду до ДКВС і його регіональних комісій повноважень щодо визначення видів і рівнів УВП не повною мірою відповідає вимогам закону. Суть цієї проблеми полягає в тому, що введення КВК України різних рівнів безпеки тримання засуджених для осіб, які належать до однотипних груп злочинців, породило нерівність засуджених перед законом у правовому статусі, оскільки класифікація і розподіл їх за видами УВП передбачає низку правообмежень, які не вправі вводитися підзаконними нормативними актами, що регулюють зазначені суспільні відносини.

Водночас прогресивна система відбування покарання, що реалізується в умовах окремо взятої УВП, вимагає по-новому організувати індивідуальну профілактику злочинів. Для цього типологізацію засуджених та їх розміщення в УВП слід здійснювати не лише на основі юридичних і фізіологічних ознак суб’єкта злочину, а й інших важливих кримінологічно значущих рис для особи: психологічних, педагогічних, ролевих та інших характеристик. У зв’язку з цим, дисертант пропонує доповнити ст. 86 КВК України відповідним положенням зазначеного змісту.

У цьому ж контексті необхідно змінити і ст. 95 КВК України, доповнивши її частиною третьою такого змісту: *“Для забезпечення повного, всебічного та об’єктивного вивчення особи засудженого адміністрація УВП вправі залучати відповідних спеціалістів інших органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій різних форм власності (за погодженням з їх керівниками) та органів місцевого самоврядування, і в межах їх компетенції та з дотриманням конфіденційності результатів проведеної роботи”*. Аналогічні зміни варто внести і до Інструкції ДКВС з цих питань, у проекті розробки якої брав участь дисертант та яка є в додатках дисертації.

У підрозділі 2.3. *“Персонал Державної кримінально-виконавчої служби як основний суб’єкт запобігання злочинам в УВП”* проаналізовано головні проблеми, що створюють перешкоди адміністрації окремо взятих колоній при реалізації превентивної функції права. Зокрема, якщо у ВТК України цьому суб’єкту кримінально-виконавчих відносин відводилася окрема глава 24 *“Персонал органів і установ виконання покарань”*, то у чинному КВК України про персонал не йдеться взагалі. Усі ці питання регулюються спеціальним Законом України *“Про Державну кримінально-виконавчу службу”*.

Водночас нормативна база цього Закону містить значну кількість положень, що відсилають за відповідями до інших нормативних актів, передусім Закону України “Про міліцію”. У зв’язку з цим, дисертант пропонує доповнити КВК України ст. 12-1 “Персонал органів і установ виконання покарань” такого змісту: “До персоналу органів і установ виконання покарань належать посадові та службові особи ДКВС України, Державної виконавчої служби та Міністерства оборони України, правовий статус яких визначається цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами”. Це дозволить не тільки гармонізувати і впорядкувати норми чинного КВК України, а й наповнить реальним змістом кримінально-виконавчі відносини, у яких сьогодні визначеним є правове становище лише засуджених (глава 2 КВК України).

Крім цього, дисертант акцентує увагу фахівців і на іншу не менш важливу проблему – професійну деформацію працівників УВП, що детермінується змістом, організацією та умовами службової діяльності, а також кримінологічними характеристиками засуджених. Цей висновок ґрунтується на результатах сучасних досліджень (Н.С. Гук, В.С. Медведєв, О.П. Серов, В.М. Синьов та ін.) та аналізі практики діяльності УВП. Автор запропонував три групи заходів щодо запобігання і протидії цьому явищу: адміністративно-організаційні; відновлювально-реабілітаційні; психолого-виховні. У зв’язку з цим, дисертант обґрунтовує необхідність доведення співвідношення персоналу і засуджених до 1:2, як це визначено в інших країнах світу; створення спеціалізованих центрів періодичної перепідготовки усіх без винятку працівників ДКВС; організацію підготовки кадрів у спеціальних навчальних закладах тощо. Саме ці заходи мають становити основу реформування сучасної організації профілактики злочинів в УВП.

Третій розділ “Кримінологічний аналіз злочинності в установах виконання покарань” складається з п’яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. “Концептуальне визначення поняття та змісту злочинності в місцях позбавлення волі” дисертант дослідив різноманітні підходи вчених щодо визначення соціально-правової природи явищ злочинності в УВП, що становлять зміст цього поняття. На основі вивчення зазначених правових категорій, що сформулювалися в період дії виправно-трудоного законодавства, і сучасних наукових позицій, автор роботи запропонував таке визначення злочинності в місцях позбавлення волі: “... це система злочинів, зареєстрованих в УВП і СІЗО, та кількість засуджених, які їх вчинили за певний проміжок часу”. Таким чином, елементами цього поняття є: система злочинів, а не проста їх сукупність; засуджені до позбавлення волі на певний строк; УВП; СІЗО; відповідний період. Суб’єктами злочинів в УВП дисертант пропонує вважати лише тих засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Ті особи, які вчинили злочини в період ухилення від відбування покарання (відпустки, втеча під час перебування на лікуванні в територіальних органах охорони здоров’я тощо), та які звільнені з УВП умовно-достроково, за амністією та за іншими підставами, передбаченими КК України, не повинні враховуватись у

формах звітності, що складаються адміністрацією УВП з питань протидії злочинності.

Крім цього, незважаючи на те, що персонал УВП і засуджених об'єднує місце вчинення злочин (УВП) як ознака об'єктивної сторони складу злочину та частково, безпосередній об'єкт (встановлений порядок виконання–відбування покарання), персонал колонії теж не слід відносити до суб'єктів злочинів у місцях позбавлення волі, за винятком випадків, коли персонал вчиняє злочини у співучасті із засудженими (ст. 26–28 КК України).

Як показало дослідження, неоднозначність наукових і практичних підходів до визначення явищ злочинності в УВП призводить до їх неправильної кваліфікації та однобічного аналізу реального становища правопорядку в ДКВС. А це, у свою чергу, впливає на якість роботи щодо запобігання злочинам в УВП. Дисертант пропонує, у зв'язку з цим, в Інструкції про організацію обліку злочинів і пригод у ДКВС дати поняття “злочинність у місцях позбавлення волі”, що не тільки вирішить зазначені вище проблеми, а й створить умови для зниження рівня так званої латентної злочинності.

У підрозділі 3.2. “Кількісно-якісна характеристика показників злочинності в установах виконання покарань” дається характеристика основних оціночних критеріїв та стану злочинності в місцях позбавлення волі за 1997–2007 рр. За вказаний період щорічно в УВП було вчинено майже 400 злочинів. При цьому у структурі злочинів понад 60 % становили такі, як злісна непокоря адміністрації виправної установи (ст. 391 КК) та втеча з місць позбавлення волі (ст. 393 КК). Найбільш кримінально-активною частиною засуджених в УВП є особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення тяжких злочинів (ст. 12 КК) і ті із них, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі. Більшість злочинів виявлена на стадії закінчених злочинів, що свідчить про недостатній професіоналізм персоналу УВП.

Для того, щоб якісно та кількісно змінити показники злочинності в УВП, автор пропонує суттєво переробити зміст Комплексних цільових програм боротьби зі злочинністю, а саме: забезпечити безперервне оперативне супроводження осіб, які направляються в УВП та звільняються з них, тобто налагодити взаємний обмін інформацією між УВП і територіальними ОВС щодо відповідної категорії суб'єктів правових відносин, залежно від стадії кримінального судочинства та виконання покарання, аж до зняття чи погашення судимості. Проведений аналіз дозволив зробити висновок про діалектичний зв'язок кількісно-якісних показників загальної та видової злочинності, якою у даному випадку є злочинність в УВП. Зокрема, відносно зменшення кількості зареєстрованих злочинів в Україні з 1996 року характерним є і для місць позбавлення волі. Аналогічний зв'язок загальних й одиничних явищ злочинності прослідковується через такі її вияви, як посягання на життя і здоров'я особи, інші насильницькі злочини, хуліганство, злочини проти громадського порядку. Водночас в УВП існують і специфічні злочинні явища, що характерні лише для місць позбавлення волі (злісна непокоря вимогам адміністрації УВП, втеча з-під

варті чи охорони, ухилення від відбування покарання та ін.), що є ознакою певної автономності функціонування видової злочинності та розвитку її закономірностей за власною, специфічною природою.

Крім цього, дисертантом виявлена стійка залежність злочинності в УВП від пори року (зокрема, весною та восени активізується злочинна поведінка засуджених, що обумовлено психофізіологічними процесами); доведена непередбаченість та імпульсивність певних злочинних виявів засуджених в УВП, що є наслідком психічної неврівноваженості цих осіб, більшість з яких до засудження мали проблеми з психічним здоров'ям (до 30 % у структурі засуджених); встановлено, що переважна частина злочинів вчиняється у робочі дні тижня і часи, коли в УВП перебуває більшість представників адміністрації.

У підрозділі 3.3 *“Аналіз причин та умов вчинення злочинів в установах виконання покарань”* розкрито основні детермінанти, що породжують й обумовлюють вияви злочинності з боку засуджених під час відбування покарання у виді позбавлення волі. Автором проаналізовано теоретичні підходи щодо визначення понять *“причини”*, *“умови”*, *“чинники”*, *“фактори”*, *“детермінанти”* злочинності та підтримана позиція тих вчених, які вважають більш ґрунтовним та об'єднуючим для всіх зазначених вище термінів *“детермінанти злочинності”*, тобто сукупність причин, що породжують, та умов, які сприяють вчиненню злочинів”. Щодо детермінант злочинності в УВП, то дисертант виділив та обґрунтував дві головні їх групи: зовнішні (загальносоціальні) та внутрішні (пенітенціарні) (ті, що характерні лише для місць позбавлення волі).

Автор роботи дійшов висновку про те, що в колоніях пріоритетними є останні, оскільки вони криються в самій природі кримінального покарання у виді позбавлення волі. Дисертант запропонував таке визначення *“детермінант злочинності в місцях позбавлення волі”*: *“... це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих явищ, процесів, станів і суперечностей зовнішнього (загальносоціального) та внутрішнього (особливого, кримінально-виконавчого) характеру, що породжують злочинність в УВП і сприяють засудженим у вчиненні нових злочинів”*.

В УВП автор виділив соціально-економічні; соціально-правові; соціально-психологічні; організаційно-управлінські та технічні детермінанти злочинності, на нейтралізацію та усунення яких мають бути спрямовані зусилля не лише ДКВС, а й держави та суспільства загалом. У системі заходів, які пропонує здійснити дисертант у цьому напрямі, пріоритетними мають бути: 100 % щорічне фінансування затрат на утримання ДКВС з державного бюджету України; організація індивідуальної профілактики злочинів щодо всіх осіб, які тримаються в УВП; підвищення рівня боротьби з так званою злочинною субкультурою тощо.

У підрозділі 3.4. *“Визначення характерних криміногенних ознак особи злочинця в установах виконання покарань”* висвітлено типові характерні риси тих осіб, які були суб'єктами злочинів в УВП. Дисертантом встановлено, що особа, яка вчинила злочин в УВП, – це системно-структурне поняття, зміст якого

становлять не тільки схожі ознаки, а й відмінні елементи від тих засуджених, які вели законослухняний спосіб життя під час відбування покарання. До типових рис суб'єктів злочинів у місцях позбавлення волі автор відніс: вікові ознаки (це особи до 30 років), які повною мірою відображали середовище засуджених в УВП; інтелектуально-вольові вияви особи (більшість суб'єктів мали середню і неповну середню освіту, до вчинення злочину не навчалися і не працювали), що збігалися із загальними характеристиками злочинності в Україні; психічно-психологічні елементи структури особистості злочинця (майже кожен третій суб'єкт в УВП страждав різним ступенем психопатій або розумовим відставанням), які одночасно відображали закономірності розвитку як середовища, в якому перебував засуджений, так і загалом природні властивості загальної злочинності. Серед інших рис звертають увагу на себе такі: майже 70–80 % суб'єктів злочину в УВП – це особи, які не перебували на профілактичних обліках, і ті, хто не належали до категорії так званих злісних порушників встановленого порядку відбування покарання (таке ж співвідношення осіб, які вперше вчиняють злочини, та рецидивістів в Україні (до 18 %); встановлений зв'язок між поведінкою засуджених, їх ставленням до покарання, інших засуджених і вчиненням ними злочинів під час відбування покарання; нерідким для суб'єктів є стан депресії, що був викликаний ворожим ставленням до оточуючих; високим є рівень віктимної поведінки засуджених (майже 60 % насильницьких злочинів в УВП пов'язані з цими рисами потерпілих).

У підрозділі 3.5. *“Віктимологічний аспект та роль жертв злочину в криміногенній ситуації в установах виконання покарань”* автором проаналізовано різноманітні підходи вчених щодо визначення поняття “жертва злочину” та запропоновано власне бачення його змісту, а саме: “... це фізична особа, якій внаслідок злочинного посягання спричинено фізичну, моральну або матеріальну шкоду та яка визнана такою у встановленому законом порядку”. В основу проведеної класифікації жертв злочину в УВП дисертант поклав так званий комплексний підхід, серцевиною якого є ступінь віктимності (віктимна деформація особи; професійна віктимність; вікова віктимність; віктимна патологія тощо). Це дало змогу виокремити такі типи жертв у місцях позбавлення волі: 1) випадкова жертва – засуджений стає таким унаслідок збігу обставин; 2) жертва з незначним ступенем ризику – учасники групової непокори засуджених; дій, що дезорганізують роботу УВП; 3) жертви, віктимність яких зросла непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації (зокрема, заручники); 4) жертви з підвищеним ступенем ризику – засуджені, які володіли низкою віктимних властивостей (жертви злочинів, учинених як умисно, так і з необережності, бригадири з числа засуджених, персонал УВП та ін.); 5) жертви з дуже високим ступенем ризику – засуджені, морально-соціологічна деформація яких не відрізнялася від суб'єкта злочину (ворогуючі члени злочинних формувань, злочинні авторитети та ін.).

Дисертант, крім цього, виділив та обґрунтував: зміст криміногенних ситуацій (конфлікти засуджених поміж собою чи з персоналом УВП); об'єкти криміногенних ситуацій (права і свободи засуджених і персоналу УВП); методи розв'язання криміногенних ситуацій (активно-негативні – вербальна або фізична агресія; активно-пасивні – необхідна оборона; пасивні – утримання та нейтральна позиція засудженого щодо розвитку цих ситуацій); стадії криміногенних ситуацій (переростання їх у криміногенні внаслідок постійного загострення конфлікту між суб'єктами; вирішення конфлікту шляхом вчинення злочину).

Для зменшення віктимологічної залежності засуджених від криміногенних ситуацій та підвищення рівня профілактики злочинів в УВП дисертант пропонує: ст. 97 КВК України доповнити частиною сьомою такого змісту: “До прийняття рішення адміністрацією колонії по суті та для забезпечення особистої безпеки окремо від інших осіб можуть триматися й інші категорії злочинів засуджених”. Крім цього, слід ввести ст. 12¹ КВК України “Класифікація злочинів, вчинених з необережності” (злочини невеликої тяжкості – до трьох років позбавлення волі; середньої тяжкості – до восьми років позбавлення волі; тяжкі – до п'ятнадцяти років позбавлення волі), яка дозволить певною мірою якісно змінити середовище засуджених в УВП та підвищити рівень індивідуалізації покарання.

Розділ четвертий “Правові засади запобігання злочинам в установах виконання покарань” складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. “Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинам в установах виконання покарань” автор роботи, відповідно до змісту діяльності персоналу УВП, спрямованої на запобігання злочинам, обґрунтував необхідність удосконалення правового механізму реалізації цієї функції в умовах місць позбавлення волі. Проведений аналіз нормативної бази з питань профілактики злочинів в УВП показав, що достатніх засобів для досягнення мети цієї діяльності не створено: відсутній спеціальний закон з означеної проблематики, немає окремих норм (глав, розділів) і в КВК України.

Водночас дисертант переконаний, що подальше регулювання суспільних відносин у галузі профілактики злочинів підзаконними нормативними актами не тільки не матиме бажаних результатів (нейтралізації детермінант злочинності в УВП, зниження її рівня та динаміки тощо), а й, навпаки, ускладнить криміногенну обстановку.

До прийняття Закону України “Про профілактику злочинів” і внесення відповідних змін до КВК України автор пропонує створити міжвідомчу Інструкцію з цих питань (МВС, ДКВС, Генеральної прокуратури), яка б включала такі елементи: об'єкти профілактичного впливу та їх правовий статус; інформаційне забезпечення профілактичної діяльності за схемою: “підозрюваний – обвинувачений – підсудний – засуджений – підозрюваний”, яке складається з процесу отримання, аналізу та використання відомостей про особу профілактичного впливу аж до зняття або погашення судимості; правовий статус суб'єктів профілактики злочинів (правоохоронних органів), межі їх повноважень і впливу на об'єкти; допустимі форми, методи і засоби впливу на об'єкти

профілактики; наслідки визнання особи об'єктом профілактичного впливу. У межах конкретної УВП дисертант пропонує створити профілактичну службу, у складі якої ключовими фігурами мають стати оперативні працівники колоній.

У підрозділі 4.2. *“Правові засади застосування заходів віктимологічної профілактики злочинів в установах виконання покарань”* автор обґрунтовує висновок про те, що зміст віктимологічного запобігання злочинності тісно пов'язаний із системою заходів загальної та індивідуальної профілактики в УВП. У цьому контексті дисертант виділив низку віктимологічно значимих груп засуджених, які стають об'єктами злочинних посягань: злісні порушники режиму тримання; гомосексуалісти; особи, які стали на шлях виправлення; психопати та інші подібні категорії засуджених; особи, схильні до втеч, нападу на адміністрацію колонії; засуджені за бандитизм, вбивство на замовлення, злочини у сфері обігу наркотичних, психотропних і сильнодіючих речовин.

Для забезпечення особистої безпеки зазначених категорій засуджених автор пропонує внести зміни до ст. 92 КВК України, а саме: дозволити адміністрації УВП тримати ізольовано від інших осіб вищезазначені категорії засуджених з підвищеною *“віктимологічною небезпекою”*, а ч. 4 ст. 94 КВК України доповнити реченням такого змісту: *“У дільниці посиленого контролю можуть перебувати й інші категорії засуджених, статус та вчинки яких свідчать про підвищену віктимологічну поведінку і які можуть стати об'єктами злочинних посягань”*. У такому ж контексті необхідно змінити ч. 2 ст. 97 КВК України, виклавши її в новій редакції, а саме: *“У дільниці посиленого контролю виправних колоній усіх рівнів безпеки засуджені тримаються у приміщеннях камерного типу, з урахуванням вимог ізоляції, передбачених ст. 92 та 94 цього Кодексу”*.

Для забезпечення реальним змістом принципів справедливості та законності, підвищення рівня захисту віктимно уразливих об'єктів діяльності УВП дисертант пропонує нову редакцію ст. 391 КК України *“Злісна непокора адміністрації виправної установи”*: *Злісна непокора законним вимогам адміністрації виправної установи або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій засудженим, тобто умисна відкрита умова засудженого від виконання конкретних вимог представника адміністрації, який мав право висунути таку вимогу, якщо така відмова була неодноразовою або була виражена в демонстративній чи зухвалій формі, вчинена з метою посягання на правосуддя, – карається позбавленням волі на строк до трьох років”*.

У підрозділі 4.3. *“Правові засади та особливості застосування оперативно-розшукових заходів запобігання злочинам в установах виконання покарань”* розглянуто проблемні питання реалізації персоналом УВП завдань ОРД. Зокрема, одним із них є відсутність обов'язку для оперативних служб колоній виявляти детермінанти тих злочинів, за які відбувають покарання засуджені. У зв'язку з цим, автор пропонує доповнити ст. 104 КВК України відповідною нормою, яка б давала можливість перевести реалізацію заходів загальної профілактики злочинів у реальну площину – блокувати, нейтралізувати, усувати тощо детермінанти попередньої злочинної діяльності засуджених. У

цьому ж контексті варто упорядкувати вимоги ч. 8, 9 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” та ст. 155 КВК України, згідно з якими не підлягають у даний час передачі й розголошенню результати ОРД, які містять відомості, що стосуються особистого життя засудженого.

Водночас цілком очевидно, що засуджені до зняття та погашення судимості мають бути об’єктами профілактичного впливу. Свої особливості реалізації ОРД в УВП має п. 9 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” щодо права оперативних апаратів УВП знімати інформацію з каналів зв’язку та застосовувати інші технічні засоби: якщо відносно підозрюваних, обвинувачених і підсудних ці питання регулюються КПК України (ст.187), то щодо засуджених та інших осіб, які перебувають в УВП, – нормами КВК України (ст. 103).

Дисертант обґрунтовує висновок про те, що ОРД відносно осіб, які не є суб’єктами кримінально-виконавчих відносин, слід регулювати не КВК України, а КПК, оскільки це обумовлюється предметом і методом регулювання таких відносин. Такі ж проблеми виникають при реалізації положень КВК України щодо: проведення огляду громадян, які входять або виходять з території УВП, їх речей, забезпечення безпеки інших осіб; реалізації функцій загальної профілактики злочинів. Усі ці особливості автор роботи пропонує реалізовувати у площині чітко визначеної законодавчої бази, яка обґрунтовує введення обмежень прав і свобод людини і громадянина тільки на основі закону і рішення суду.

У підрозділі 4.4. *“Взаємодія установ виконання покарань з іншими суб’єктами запобігання злочинам в установах виконання покарань”* автор проаналізував різноманітні теоретичні підходи щодо визначення понять “взаємодія”, “координація”, “організація”, “управління” тощо, їх співвідношення та роль в управлінні процесами, що пов’язані із запобіганням злочинам в УВП. Дисертант дійшов висновку, що найбільш ґрунтовним і змістовним є термін “координація”, під яким варто розуміти заснований на нормативно-правовій базі управлінський вплив вищого рівня (ДКВС України) відносно її нижчого рівня (УВП), що здійснюється з метою спрямування діяльності взаємодіючих підсистем (органів і УВП) на виконання загальних завдань, при самостійному (автономному) їх вирішенні. При цьому координація виступає і як спеціальна функція, і як особлива інтегруюча форма організації управління в окремо взятій УВП та загалом у системі ДКВС. Тобто координація забезпечує організацію взаємодії. У свою чергу, взаємодія – це узгоджена діяльність органів і УВП та інших правоохоронних органів, насамперед ОВС, а також державних і громадських організацій щодо спільного вирішення їх статутних завдань.

Для налагодження ефективної взаємодії з питань профілактики злочинів, у тому числі в УВП, дисертант пропонує створити єдиний координуючий орган. Оскільки профілактика правопорушень і злочинів є головною функцією ОВС, то такою об’єднуючою для всіх правоохоронних органів має стати профілактична служба МВС України. Аналогічні підрозділи слід створити і в системі ДКВС. При цьому автор обґрунтовує необхідність внесення змін до нормативно-правових

актів, що визначають правовий статус суб'єктів профілактики злочинів, принципи взаємодії, її форми і напрями.

Розділ п'ятий “Організаційно-тактичні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань та шляхи їх удосконалення” складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1. “Характеристика організаційної системи служб та підрозділів установ виконання покарань як суб'єктів профілактики злочинів” висвітлено проблеми, що пов'язані з діяльністю окремо взятої колонії у галузі запобігання злочинам. Відповідно до структури управління в УВП та зважаючи на те, що цей процес об'єктивно потребує своєчасної, повної і достовірної інформації, автор роботи пропонує створити в кожній колонії та обласних апаратах ДКВС штаби (за аналогією ОВС). На ці підрозділи слід покласти функції щодо узагальнення відомостей, які надходять від інших служб колонії, та координації їх діяльності у сфері профілактики злочинів і реалізації інших завдань, які забезпечують процес виконання покарання у виді позбавлення волі.

Дисертант обґрунтовує таку необхідність розбалансованістю у сучасних умовах дій структурних підрозділів колоній та різновекторністю їх функцій, що закладені у природі виконання покарання в УВП (забезпечення режиму, соціально-виховної роботи, працевлаштування засуджених тощо). Для створення належних умов функціонування системи профілактики в місцях позбавлення волі у такому виді варто не лише здійснити організаційні заходи за запропонованою схемою, а й змінити критерії оцінки ефективності діяльності УВП, а саме: головним показником роботи окремо взятої колонії має стати правовий, а не економічний підхід до виконання покарання. При цьому єдиним джерелом фінансування витрат щодо утримання УВП має стати державний бюджет, а кошти від виробничої та іншої діяльності повинні спрямовуватись на усунення, блокування, нейтралізацію тощо детермінант злочинності в колоніях та для забезпечення належної індивідуальної профілактики злочинів, у тому числі шляхом покращення соціально-побутових умов перебування особи в місцях позбавлення волі, підвищення її загальноосвітнього рівня і професійної готовності, тобто для забезпечення системного впливу на засудженого передбаченими законом засобами виправлення і ресоціалізації.

У підрозділі 5.2. “Поняття та складові елементи тактики запобігання злочинам в установах виконання покарань” розглядаються питання, що становлять зміст безпосередньої діяльності персоналу УВП щодо профілактики злочинів. Дисертант запропонував таке визначення тактики запобігання злочинам в УВП: “... це сукупність передбачених у законі прийомів, методів, шляхів, засобів і форм впливу на особу засудженого та детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі, що цілеспрямовано застосовуються персоналом колонії з метою недопущення вчинення нових злочинів засудженими”. Тактичними елементами цієї діяльності, на думку автора, є такі: системність профілактичного впливу на особу, тобто це не проста сукупність індивідуальних засобів соціального контролю, а взаємопов'язана, взаємообумовлена і взаємодіюча

система впливів на засудженого; безперервність цього процесу, що виражається в постійному контролі за поведінкою засудженого на всіх об'єктах колонії аж до звільнення його від відбування покарання, а у стратегічному аспекті – до зняття чи погашення судимості; скоординованість дій усіх служб УВП та організація їх взаємодії з питань, спрямованих для досягнення мети профілактики злочинів; використання інформаційних систем і можливостей інших підрозділів ДКВС та правоохоронних органів. Досягти збалансованості усіх зазначених елементів тактики запобігання злочинам можна шляхом удосконалення відомчої (на рівні ДКВС) та міжвідомчої (на рівні горизонтальних зв'язків і координуючих служб правоохоронних органів) нормативно-правової бази (затвердження інструкцій, положень та інших документів з цих питань).

У підрозділі 5.3. *“Аналіз і прогнозування стану кримінологічної ситуації в установах виконання покарань”* дисертант акцентує увагу на тому, що відсутність у сьогоденній діяльності УВП та системи ДКВС загалом короткострокових, середньострокових і довгострокових прогнозів стану й тенденцій розвитку оперативної обстановки в місцях позбавлення волі є одним з дестабілізуючих чинників. Водночас цілком очевидним є висновок про те, що без передбачення перспектив розвитку будь-яких явищ і процесів украї важко досягти мети профілактики злочинів і загалом цілей кримінального покарання.

Автор доводить, що при подальшому щорічному недофінансуванні державою виправно-ресоціалізаційних програм, модернізації існуючих і будівництва нових УВП, кадрових проблемах, а головне, теперішній інертності суспільства до вирішення існуючих проблем ДКВС України, змінити якісно та кількісно показники злочинності як в окремо взятій колонії, так і загалом в Україні найближчими (три–п'ять) роками неможливо. Не менш важливим є й інший висновок: зміст прогнозування кримінологічних елементів, форм і напрямів діяльності різноманітних служб колонії повинен враховувати обстановку, що склалася поза межами УВП (у населеному пункті та регіоні, в якому знаходиться установа), політичну ситуацію та можливості громадянського суспільства щодо контролю за діяльністю державних органів. У зв'язку з цим, пропонується змінити правовий статус ДКВС України, підпорядкувавши її Міністерству юстиції України, яке універсально за своєю правовою природою балансує між державними і суспільними інтересами та є найбільш наближеним до громадських інститутів й окремо взятих фізичних і юридичних осіб.

У підрозділі 5.4. *“Комплексне та індивідуальне планування заходів запобігання злочинам в установах виконання покарань та організація виконання запланованих заходів”* проаналізовано головні недоліки, що існують у діяльності адміністрації УВП при плануванні заходів щодо протидії злочинності та які виступають детермінантами вчинення нових злочинів засудженими. Дисертант дійшов висновку, що при існуючих підходах, коли плани УВП не є складовими комплексних цільових програм профілактики злочинів як в окремо взятому населеному пункті (регіоні), так і в Україні загалом, створити ефективно протидіючу злочинній системі форму запобігання злочинам в УВП неможливо.

Лише при такій системно-структурній організації профілактики злочинів в окремо взятій колонії держава зможе управляти процесами протидії іншій інтегральній системі, якою є злочинність.

Для цього у комплексних цільових програмах профілактики, що затверджуються в нашій країні у виді середньострокових планів-прогнозів (до п'яти років), необхідно закріпити спеціальний розділ "Зв'язок планів запобігання злочинам в ДКВС України з іншими державними програмами", у якому передбачити та зобов'язати органи місцевої державної влади та місцевого самоврядування при складанні регіональних програм враховувати ті проблеми, що існують у діяльності окремо взятої колонії, яка дислокується на певній адміністративно-територіальній одиниці. Зокрема, у теперішній повсякденній спільній діяльності УВП, місцевих держадміністрацій і органів місцевого самоврядування досить позитивно як антикриміногенний чинник зарекомендували себе регіональні програми працевзабезпечення засуджених у місцях позбавлення волі, які можуть стати основою для складання комплексних програм профілактики злочинів.

У контексті підвищення рівня індивідуальної профілактики злочинів слід внести зміни до ст. 95, 97 КВК України, а саме: передбачити складання спеціальних індивідуальних програм на всіх без винятку засуджених, які перебувають у різних структурних дільницях УВП. Водночас до цього процесу варто залучити можливості всіх служб колоній, інших державних, насамперед правоохоронних органів і громадських інституцій, які володіють інформацією про особу засудженого (загальноосвітні школи, професійно-технічні училища, служби у справах неповнолітніх, кримінально-виконавчі інспекції та ін.).

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали можливість дійти таких висновків:

1. Існуючими правовими, організаційними, матеріально-технічними та іншими ресурсами у сучасних умовах здійснювати ефективну протидію злочинності в УВП є досить складним завданням. Для вирішення проблем профілактики злочинів у місцях позбавлення волі слід затвердити Національну доктрину (концепцію, програму тощо) виконання цього покарання, проект якої розроблений дисертантом спільно з робочою групою ДКВС, та Стандарти відбування даного кримінального покарання засудженими УВП.

2. Проблеми функціонування окремо взятої УВП, у тому числі з питань боротьби зі злочинністю, – це не тільки наслідок незадовільної внутрівідомчої діяльності (усередині ДКВС), а й більш вищого рівня – держави і суспільства загалом. У зв'язку з цим та відповідно до міжнародної практики, дисертант обґрунтовує висновок про те, що позбавлення волі має застосовуватись в Україні як винятковий, а не головний вид покарання. Для цього необхідно ст. 63 КК України доповнити частиною третьою аналогічного змісту.

3. Індивідуальне запобігання злочинам в УВП повинно розглядатись не тільки як окремий вид соціального контролю за поведінкою засуджених у формі нагляду та охорони, а і як один з елементів системи заходів виправлення та ресоціалізації цих осіб. Такий підхід буде можливим лише при створенні профілактичної служби ДКВС (від центрального органу до конкретно взятої УВП) та аналогічних структур у системі інших правоохоронних органів, насамперед ОВС.

4. В Україні має бути створений Єдиний реєстр усіх засуджених, які звільняються з УВП і щодо яких до зняття чи погашення судимості слід здійснювати заходи індивідуальної профілактики злочинів. Такий вид контролю необхідно покласти на кримінально-виконавчі інспекції та ОВС, а в подальшому – на спеціально створені в державі служби пробації.

5. Профілактика злочинів в УВП об'єктивно потребує певної комплексної програми дій, яка має створювати необхідні умови для об'єднання і координації зусиль суб'єктів запобігання злочинам. Водночас відповідно до вимог ст. 104 КВК України, такі координуючі функції в УВП мають здійснювати оперативні апарати, а загалом у державі – ОВС, зважаючи на те, що, відповідно до ст. 112 КПК України, понад 90 % кримінальних справ, які порушуються в Україні, розслідують ці правоохоронні органи.

6. Розглядаючи покарання як кару, тобто відплату за вчинений злочин, законодавець має вирішувати й інше завдання – щодо відновлення соціальної справедливості, яка є основою для організації запобігання злочинам в УВП. У зв'язку з цим, дисертант пропонує ст. 50 КК України доповнити частиною четвертою такого змісту: “Покарання застосовується з метою відновлення соціальної справедливості, що була порушена суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю) винної особи”. При цьому під соціальною справедливістю автор роботи розуміє таку діяльність держави та засудженого (ст. 5 КВК України), що забезпечує в повному обсязі відновлення порушених законних прав та інтересів потерпілих від злочину осіб або створює реальні умови для досягнення вказаної мети.

7. У кримінальному праві слід розрізняти зрівняльний та розподільний аспекти справедливості, де перший має бути виражений у рівності громадян перед законом, єдиних підставах і межах відповідальності, а розподільний – в індивідуалізації покарання. У зв'язку з цим, дисертант доповнив пропозиції тих вчених, які обґрунтовують створення при органах досудового слідства спеціальних служб вивчення особи злочинця та середовища, в якому він перебував, яка б давала рекомендації суду про найефективніше його покарання (В.Т. Маляренко, В.І. Шакун, О.Ф. Штанько та ін.), а в подальшому – адміністрації УВП – для вироблення найбільш оптимальних засобів запобігання злочинам.

8. Ураховуючи положення Конституції України про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, і те, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду, необхідно змінити зміст деяких існуючих кримінально-виконавчих правових джерел, а саме: слід Правила внутрішнього розпорядку УВП та інші

нормативно-правові акти, що є об'єктом цих правовідносин, затвердити на рівні постанови Кабінету Міністрів України. Лише при такому підході суб'єкти правовідносин (персонал УВП та засуджені) зможуть бути рівноцінними носіями прав і суб'єктів, коли права однієї сторони виступають як обов'язок для іншої і навпаки. Водночас зменшиться кількість конфліктів засуджених і представників адміністрації УВП, а отже, стане нижчим рівень злочинності у місцях позбавлення волі.

9. Для реалізації закріплених у ст. 5 КВК принципів виконання та відбування покарання дисертант пропонує затвердити Стандартні умови обладнання УВП та привести режим тримання засуджених в колоніях одного й того ж рівня безпеки до вимог Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Таке рішення створить реальні механізми подолання, блокування тощо тих детермінант злочинності в УВП, що обумовлені соціальною несправедливістю.

10. Головним принципом правосуддя має стати відновлення взаєморозуміння між жертвою, злочинцем і суспільством, а також створення умов для здійснення профілактики злочинів в УВП. Дисертант пропонує п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України “Обставини, які пом'якшують покарання деяких підрозділів ДКВС України” викласти в новій редакції, а саме: “Добровільне відшкодування завданих збитків потерпілій від злочину особі або усунення заподіяної шкоди в повному обсязі”, що логічно впливає зі змісту ст. 22 Цивільного кодексу України.

11. Закріпивши у ст. 6 КВК України громадський вплив як один з головних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, законодавець дещо розмито встановив форми і напрями такої діяльності. Очевидно, що логічним кроком у вирішенні цієї проблеми було б зосередження в окремій главі КВК України норм, що регулювали б участь громадськості у виконанні покарань та профілактиці злочинів в УВП, тобто створити відповідний інститут кримінально-виконавчого права за аналогією інших засобів виправлення та ресоціалізації (глава 16 “Режим у колоніях та засоби його забезпечення”, глава 18 “Праця засуджених до позбавлення волі” та ін.)

12. Дотепер ні в науці, ні на практиці не вироблено чітких критеріїв оцінювання діяльності УВП: усе ще домінуючими є показники рецидиву з боку осіб, звільнених з місць позбавлення волі; рівень злочинності в колоніях; фінансово-економічне благополуччя тощо. Автор роботи, відповідно до змісту об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, пропонує головними критеріями оцінки роботи УВП уважати: забезпечення умов безпеки та захист засуджених від злочинних посягань; відновлення соціальної справедливості, тобто забезпечення охоронюваних прав та інтересів потерпілих; створення умов для виправлення засудженого; запобігання злочинам в УВП, гуманне та справедливе ставлення до засудженого, повага його загальнолюдських і громадянських прав, свобод і законних інтересів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 464 с.
2. Колб О.Г. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 513 с.

Статті у фахових виданнях ВАК України:

1. Колб О.Г. Проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні // Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ. – Луганськ: Ред.-вид. відділ ЛІВС МВС України, 1998. – Вип. 2. – С. 57–61.
2. Колб О.Г., Прорєшина Н.І. Деякі міжнародно-правові аспекти реформування кримінально-виконавчої системи України // Вісн. Львів. ун-ту. Серія міжнародні відносини. – Л.: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2000. – Вип. 2. – С. 395–400.
3. Колб О.Г. Про деякі правові та соціальні аспекти ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі // Право України. – 2001. – № 8. – С. 90–92.
4. Колб О.Г. Кримінально-виконавчі установи і громадські організації: партнери чи опоненти // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – Л.: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. – 2002. – Вип. 37. – С. 484–490.
5. Колб О.Г. Застосування міжнародного досвіду в реформуванні кримінально-виконавчого законодавства та практики // Вісн. Львів. ін-ту внутр. справ: Збірник / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Л.: Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України. – 2002. – Вип. 3. – С. 75–81.
6. Колб О.Г. Проблеми застосування міжнародно-правового досвіду в профілактиці злочинності та забезпеченні прав засуджених в Україні // Вісн. Львів. ін-т внутр. справ: Збірник / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Л.: Львів. ін-ту внутр. справ при НАВС України. – 2003. – Вип. 2. – С. 25–30.
7. Колб О.Г. Високий рівень професійної культури – запорука ефективної соціальної профілактики злочинності // Вісн. Львів. ін-ту внутр. справ: Збірник / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Л.: Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 25–32.
8. Колб О.Г. Шляхи реформування органів і установ виконання покарань крізь призму проекту Кримінально-виконавчого кодексу України // Юридична Україна. – 2003. – № 2. – С. 33–36.
9. Колб О.Г. Підвищення рівня юридичної освіти як один із заходів загального попередження злочинності в Україні // Юридична Україна. – 2003. – № 4. – С. 26–28.
10. Колб О.Г., Батюк О.В. Роль і місце альтернативних до позбавлення волі покарань у системі загальної профілактики злочинності в Україні // Юридична Україна. – 2003. – № 12. – С. 60–64.
11. Колб О.Г. Засуджений як суб'єкт реформування кримінально-виконавчої системи // Вісн. прокуратури. – 2003. – № 4 (22). – С. 77–80.

12. Колб О.Г. Реформування кримінально-виконавчої системи // Вісн. прокуратури. – 2003. – № 9. – С.65–70.

13. Колб О.Г. Індивідуальна профілактика злочинів у місцях позбавлення волі як мета покарання // Вісн. Запоріж. юридичного ін-ту. – 2004. – № 3. – С. 195–202.

14. Колб О.Г. Проблеми реалізації міжнародних правових норм у кримінально-виконавчому законодавстві України // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. – Івано-Франківськ: Прикарпатський ун-т імені Василя Стефаника. – 2004. – Вип. 12. – С. 147–152.

15. Колб О.Г. Релігійні організації як суб'єкти загальної профілактики злочинності в місцях позбавлення волі // Юридична Україна. – 2004. – № 2. – С. 70–72.

16. Колб О.Г., Батюк О.В. Соціальна реабілітація засуджених в Україні – основа загальної профілактики злочинів // Юридична Україна. – 2004. – № 5. – С.69–71.

17. Колб О.Г. Злочинність – один із чинників дестабілізації обстановки в місцях позбавлення волі // Юридична Україна. – 2004. – № 10. – С. 64–68.

18. Колб О.Г., Батюк О.В. Гуманізація призначення та виконання покарань – один із заходів загального попередження злочинності в Україні // Вісн. Львів. ін-ту внутр. справ: Збірник / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Л.: Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2004. – Вип. 1. – С. 41–51.

19. Колб О.Г. Шляхи підвищення рівня індивідуальної профілактики злочинів у місцях позбавлення волі // Наук. вісн. Львів. юридичного ін-ту МВС України: Збірник / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Л.: Львів. юридичний ін-т МВС України, 2004. – Вип. 3. – С. 14–21.

20. Колб О.Г. Вплив оперативно-розшукової діяльності на детермінанти вчинення злочинів засудженими до позбавлення волі // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 3. – С. 127–133.

21. Колб О.Г. Проблеми визначення поняття “Співучасть у злочині” // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2004. – № 6. – С. 333–338.

22. Колб О.Г. Щодо деяких питань підвищення рівня спеціальної профілактики в місцях позбавлення волі // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Серія юридична. – Л.: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2004. – Вип. 39. – С. 432–438.

23. Колб О.Г. Неналежне вивчення особи злочинця – одна з детермінант вчинення злочинів у місцях позбавлення волі // Юридична Україна. – 2005. – № 3. – С. 69–72.

24. Колб О.Г. Роль та місце установ виконання покарань у системі правоохоронних органів України // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 78–82.

25. Колб О., Ткачук В. Соціально-біологічний аспект вивчення засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі // Право України. – 2006. – № 6. – С. 94–97.

26. Колб О.Г., Журавська З.В. Управлінський аспект профілактики злочинів // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. ст. –

Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2006. – Вип. 16. – С. 168–173.

Навчальні посібники:

1. Кримінально-виконавче право України: Навч. посіб. / Колб О.Г., Хлистік А.М., Барчук А.І. та ін.; За заг. ред. О.Г. Колба. – Луцьк: Вид-во Волинська обласна друкарня, 2000. – 165 с.

2. Колб О.Г. Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі: Навч. посіб. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 494 с.

4. Загальні засади призначення кримінальних покарань в Україні: Навч. посіб. / Горбач Л.С., Колб О.Г.; За заг. ред. О.Г. Колба. – Луцьк, РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 241 с.

5. Кримінологія: словник термінів, визначень і понять: Навч. посіб. / Колб О.Г., Яцишин М.М., Крикунов В.В.; За заг. ред. О.Г. Колба. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 466 с.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій:

1. Колб О.Г. Про проблеми класифікації та розміщення засуджених і шляхи їх вирішення у проектах кримінально-виконавчих законів України // Проблеми вдосконалення законодавства та практики його застосування з урахуванням прогнозу злочинності: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 1999 р.). – Луганськ, 1999. – Ч. 3. – С. 146–150.

2. Колб О.Г., Прорещина Н.І. Застосування Конституції України у захисті прав людини // Актуальні проблеми захисту прав і свобод людини в Україні: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–21 травня 2000 року). – К.: Інститут адвокатури при Київ. ун-ті імені Тараса Шевченка, 2000. – С. 104–111.

3. Колб А.Г. О механизме защиты прав, свобод и гарантий персонала учреждений исполнений наказаний Украины // Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации: Сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Белгород, 25-26 апреля 2002 г.). – Белгород: Изд-во Белгородского гос. ун-та, 2002. – С. 36–41.

4. Колб О.Г. Юридична освіта та реформування кримінально-виконавчої системи України // Проблеми вищої юридичної освіти: Тези доп. та наук. повідом. наук.-метод. конф. (м. Харків, 18–19 грудня 2001 р.) / За ред. В.В. Комарова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – С. 52–54.

5. Колб О.Г. Кримінально-виконавча установа як суб'єкт спеціальної профілактики // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної наук.-практ. конф. (13–14 лютого 2003 р.). – Л.: Юридичний ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. – С. 409–412.

6. Колб О.Г. Проблеми співвідношення норм кримінально-виконавчого, кримінального та кримінально-процесуального права України з питань виконання покарань // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи

вдосконалення кримінального законодавства): Матеріали наук.-практ. конф. (4–5 квітня 2003 р.). – Л.: Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2003. – С. 50–53.

7. Колб О.Г. Роль держави та суспільства в профілактиці злочинів з боку засуджених// Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2004 р.) – Л.: Львів. юридичний ін-т МВС України, 2005. – С. 26–30.

8. Колб О.Г., Батюк О.В. Актуальні питання правової природи і підстав застосування попереднього ув'язнення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XI наук.-практ. конф. (3–4 лютого 2005 р.). – Л.: Юридичний ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2005. – С 409–411.

9. Колб О.Г. Про механізм реалізації превентивної функції кримінально-виконавчого права // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної наук.-практ. конф. (9–10 лютого 2006 р.) – Л.: Юридичний ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2006. – С 350–352.

10. Колб О.Г. Кримінально-виконавча політика: поняття та витоки // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнар. наук. конф. (17–18 листопада 2006 р.). – Донецьк: Донец. юридичний ін-т ЛДУВС, 2006. – С. 41–46.

11. Колб О.Г. Комплексне та індивідуальне планування заходів запобігання злочинам в УВП та організація виконання запланованих заходів // Актуальні проблеми реформування приватного права України: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (8 грудня 2006 р.). У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2006. – Ч. 2. – С. 65–68.

12. Колб О.Г. Про зміст мети покарання згідно чинного кримінального законодавства України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–15 квітня 2007 р.) – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – Ч. 1. – С. 186–189 (у співавтор.).

АНОТАЦІЯ

Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2007.

Дисертація присвячена проблемам реалізації УВП такого завдання кримінально-виконавчого законодавства України, як запобігання вчиненню злочинів засудженими. Автором досліджено поняття, види та детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі та встановлено їх діалектичний зв'язок з явищами загальної злочинності в Україні. У зв'язку з цим, зроблено висновок про те, що питання боротьби з цим суспільно небезпечним явищем в УВП мають вирішувати не тільки

підрозділи ДКВС України, а й інші правоохоронні структури, насамперед ОВС. Водночас, зважаючи на великий об'єктивний потенціал сил і засобів впливу на засуджених з участю перших, автор пропонує змінити роль і місце УВП у системі суб'єктів профілактики злочинів, для яких у сучасних умовах відводяться другорядні функції у протидії злочинності (вирішення питань працевлаштування колишніх засуджених, поміщення їх до будинків-інтернатів та інших патронажних установ, у тому числі медичних, їх ресоціалізація тощо).

Головний висновок, якого дійшов автор: правообмеження щодо засуджених у галузі запобігання вчиненню ними злочинів повинні здійснюватися лише на основі закону. Регулювання цих питань на рівні підзаконних нормативних актів не відповідає в сучасних умовах вимогам Конституції України, в якій визначено правовий статус засуджених (ст. 63).

Ключові слова: установа виконання покарань, засуджений, місця позбавлення волі, запобігання вчиненню злочинів, віктимологічна профілактика, засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, позбавлення волі на певний строк, злісний порушник встановленого порядку відбування покарання.

АННОТАЦІЯ

Колб О.Г. Учреждение исполнения наказаний как субъект профилактики преступлений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Киевский национальный университет внутренних дел. – Киев, 2007.

Диссертация посвящена проблемам реализации учреждениями исполнения наказаний такого задания уголовно-исполнительного законодательства Украины, как профилактика совершения преступлений осужденными. Автором исследованы понятие, виды и детерминанты преступности в местах лишения свободы и установлена их диалектическая связь с явлениями общей преступности в Украине. В связи с этим, сделан вывод о том, что вопросами борьбы с данным общественно опасным явлением в учреждениях исполнения наказаний должны заниматься не только подразделения Государственной уголовно-исполнительной службы Украины, но и другие правоохранительные структуры, в первую очередь, органы внутренних дел. Учитывая огромный объективный потенциал сил и средств влияния на осуждённых с участием первых, автор предлагает изменить роль и место учреждения исполнения наказаний в системе субъектов профилактики преступлений, для которых в современных условиях отводятся второстепенные функции в борьбе с преступностью (решение вопросов трудоустройства бывших осуждённых, помещение их в дома-интернаты и другие патронажные учреждения, включая медицинские, их ресоциализация и т. п.). Тем более, что после освобождения из мест лишения свободы бывшие осуждённые фактически выбывают из правового поля деятельности учреждений исполнения наказаний.

Для решения отмеченных и других проблем автор предлагает создать профилактические службы органов внутренних дел, которые должны стать координаторами в борьбе с преступностью в целом на территории нашего государства. Такая роль последних обусловлена положением этих правоохранительных органов в системе государственных структур, которые специально созданы для осуществления данного вида общественной деятельности, особым их процессуальным положением (они расследуют более 90 % уголовных дел, которые возбуждаются ежегодно в Украине), а также их мощными потенциальными возможностями (имеют специально подготовленных специалистов в области борьбы с преступностью, огнестрельное оружие и другие специальные средства принуждения). При этом немаловажная роль в системе сил и средств, направленных на профилактику совершения преступлений, отводится оперативно-разыскной деятельности, в том числе на уровне учреждений исполнения наказаний.

Автором предложены конкретные правовые (изменения и дополнения к действующему уголовному и уголовно-исполнительному законодательству Украины), организационные (создание управленческих структур профилактических служб), технические (укрепление материально-технической базы учреждений исполнения наказаний) и воспитательно-педагогические (подготовка специалистов для осуществления деятельности в области профилактики преступлений) мероприятия по достижению указанной цели наказания. Особенностью данной научной работы является то, что в контексте предлагаемых изменений и реформ в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины приоритетной должна быть роль государства, исходя из того, что уголовное наказание является одним из видов государственного принуждения, которое применяется к лицу, признанному судом виновным в совершении преступления. Привлечение к этой деятельности разнообразных общественных институтов должно осуществляться только на добровольной основе, договорных основаниях и при взаимной ответственности государства и общества за состояние и эффективность исполнения уголовных наказаний. При этом и наказание, и исправление осуждённых, и профилактику преступлений следует рассматривать как единственный диалектический процесс, что направлен на достижение цели наказания.

Главный вывод, который сделал автор: правоограничения относительно осуждённых в области профилактики совершения ими преступлений должны осуществляться лишь на основании закона. Регулирование указанных вопросов на уровне подзаконных нормативных актов не отвечает в современных условиях требованиям Конституции Украины, в которой определен правовой статус осуждённых (ст. 63).

Ключевые слова: учреждение исполнения наказаний, осуждённый, места лишения свободы, профилактика совершения преступлений, виктимологическая профилактика, средства исправления и ресоциализации осуждённых, лишение свободы на определённый срок, злостный нарушитель установленного порядка отбывания наказания.

SUMMARY

Kolb O.G. Establishment of implementation of punishments as a subject of prevention of crimes. – Manuscript.

Thesis for doctor's degree in law sciences, speciality 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal-executive law. – the Kiev National University of Internal Affairs, Kiev, 2007.

The thesis is devoted to the problem of realization by establishments of implementation of punishments such as criminal-executive legislation of Ukraine and prevention to the commitment crimes by accused and other persons. The conceptions, kinds and determinants of criminality in the places of imprisonment are developed.

The author suggests to create prophylactic services of organs of internal affairs which are to become coordinators in the straggle with criminality on territory of our state.

Concrete legal (changes in the active criminal and criminal-executive law of Ukraine), organizational(creation of administrative structures of prophylactic services), technical (strengthening of material and technical base of establishments of implementation of punishments) and educational pedagogical (preparation of specialists for occupation by activity in industry of preventive measures of crimes) measures of achievement of purpose of punishment are presented.

The subject and object, forms and task of prevention of crime are researched.

Peculiarity of this scientific work is that in context of proposed changes and reforms in the State criminal-executive system of Ukraine.

Key words: establishment of implementation of punishments, organ of internal affairs, accused, places of imprisonment, criminality, determinants of criminality, criminal personality, prevention to the commitment crimes, operative searching activity, victimology prevention, victim of crime, facilities of correction and resocialisation of accused, imprisonment on a certain term.